

NGAAHI KAMATA'ANGÁ

Palesiteni James E. Faust

Tokoni Ua 'i he Kau Palesitenisī 'Uluakí

Faeasaiti 'a e CES ma'á e Kakai Lalahi Kei Talavou • 7 Mē, 2006
Ako Fakalotu 'o e 'Univēsiti 'Tutaá

'E Palesiteni Pālesi, 'oku ou fakamālō atu he ngaahi lea 'ofa ko iá. Na'e tu'o taha hono talamai 'e Palesiteni Hiu B. Palauni kiate au, "'Oku lelei ke ke fanongo ki he ngaahi lea lelei ko 'eni fekau'aki mo koé, kae 'oua pē na'á ke hīkisia ai."

Uike 'e fā kuohilí mei he pooni ne u tō ai. Kuo faka'au 'eni ke u sai; 'Oku kei fie ma'u pē ke u tokanga he'eku ngaue holó. 'Oku ou fakaa'u atu e pōpoaki 'ofa 'a Palesiteni Kōtoni B. Hingikelī mo Palesiteni Tōmasi S. Monisoni. 'Oku sai pē 'a Palesiteni Hingikelī. 'Oku ou tui 'okú ne toe lelei ange he taimí ni 'i ha taimi ki mu'a. Ko e mo'oni, 'oku fakafo 'ene kei mālohí mo 'ene kei lava 'o ngāué.

He 'ikai te u lea lōloa he pooni. 'Oku ou loto ke feohi ange 'a kimoutolu kakai kei talavou pea 'oku ou pou-pou atu ke mou fai ia. Te tau fai ha me'a makehe he pooni 'i ho'omou fakamāvae 'i he efiāfi ni, mou lulu-lulu. 'Oku toko lahi e kau finemui hoihoifua mo e kau talavou matā-tangata 'oku ou vakai atu ki ai he pōnī pea ko ia ai 'e kau talavou, "'Āā lelei hake! Kapau te ke fai 'e koe 'a e ngāué, te u fai 'e au 'a e tuí."

'Oku hounga kiate au e faingamālie ke u lea ai kiate kimoutolu fānau ako mo homou ngaahi hoá he fakamafola fakasatelaite 'o e poó ni. 'Oku fakafiefia foki ke fe'iloaki mo e kau mēmipa 'o e 'inisititiutí mo e kau faiakó, mo ho'omou kau takí, 'a ia ko honau tokolahi kuo ta'u lahi 'emau mahení.

'Oku ou fie faka'aonga'i ha kongá 'o e lea 'a Paula ki he kakai Tesalonaiká 'i he'eku leá: "kāinga 'ofeina 'i he 'Eiki . . . kuo fili kimoutolu 'e he 'Otuá talu mei he kamata'angá ki he fakamo'uí 'i he fakamā'oni'oni' 'e he Laumālié, mo e tui ki he mo'oni'" (2 Tesalonika 2:13). 'Oku pehē heni 'e Paula na'e fili kimoutolu mei he kamata'angá. 'Oku lahi 'a e ngaahi kamata'angá. 'Oku kamata hamou ní'ihī 'a ho'omou feinga ako mahu'ingá. 'Oku mātu'aki mahu'inga 'a e founga mo e feitu'u 'okú ke kamata aí. Na'e pehē 'e Paula ne fili kimoutolu "ki he fakamo'uí 'i he fakamā'oni'oni' 'e he Laumālié, mo e tui ki he mo'oni." Tau toe vakai angé ki he ngaahi kamata'angá.

Ko e Kamata'angá

Mahalo ko e pooni ko ha kamata'anga ia kiate koe.

'I he'eku kei talavou, ne u fa'a kau he fe'auhi lova he ako mā'olungá pea hoko atu ai ki he 'univēsiti. Ne mau fa'a fakamālohisino fakamātoato ki he lová. Ne mau feinga mālohi ange 'aki ha'amaui lele 'o laka ange 'i he lōlōa 'o e lova ne teu ke mau fakahokó. Ne mau tokanga ki he'emaui kaí. Pea fai mo ha ngaahi me'a kehekehe ke mau mateuteu ki he'emaui ngaahi lová. Pea 'i he fe'auhi lele mita nounou, ne mahu-'inga taha pē 'a e kamata. Ne mau fua fakalelei e tu'u-'angá—pea toe vakai'i ki mu'a pea mau toki fokotu'u e papa tu'u-'angá. Hili ia pea mau tuki e tu'u-'angá ki he kelekelé, pea tu'u leva ki ai 'o teuteu mo kí'i faka-angaanga. Ne mau fa'a kí'i 'ahi'ahi kamata lele tu'o ua pe tolu. Ne mau 'ilo kapau he 'ikai ke mau teuteu mo kamata lelei, he 'ikai ha'amaui 'amanaki ke kau he 'otu mu'a. Ne 'omi 'e he 'Aposetolo ko Paulá 'a e na'i-na'i fakapotopoto ko 'eni: "'Ikaí 'oku mou 'ilo, ko ki-nautolu 'oku lele 'i he fakapuepue 'oku lele kotoa pē, ka 'oku ma'u 'e he tokotaha pē 'a e [palé]? Ke pehē ho'omou lelé, koe'uhí ke mou ma'u'" (1 Kolinitō 9:24). Ko e mo'oni foki ko e palé ko e mo'ui ta'engata.

Kuó u fakatokanga'i ko e kongá faingata'a taha 'i hono lava'i ha fa'ahinga me'a pē, ko hono kamata'i. Ne pehē 'e ha tangata poto, "Ko e tokotaha 'okú ne kamata kuó ne fakahoko 'e ia 'a e vaeua 'o e ngāué."¹ Na'e hoko 'eku tamaí ko ha loea mo ha fakamaui. Na'á ne fakatokanga mai 'i he kamata ke u ngāue fakalá: "'Ai e talí ke tonu 'i he kamata'angá. Kapau 'e tonu 'a e talí, 'e tokamālie ange 'a e hopó."

Ngaahi Kamata'anga Fo'ou

'Oku ou fakamālō ko e kamata'anga fo'ou kotoa pē. 'E lava ke hoko e houa kotoa ko ha kamata'anga fo'ou. 'E lava ke hoko e 'aho kotoa pē ko ha kamata'anga fo'ou. 'E lava ke hoko e māhina kotoa pē ko ha kamata'anga fo'ou. 'E lava ke hoko e ta'u kotoa pē ko ha kamata'anga fo'ou. Ko hono mo'oni, 'e lava ke hoko e mōmēniti kotoa pē ko ha faingamālie ke fakalakalaka ai.

Ne fai mai 'e Teli Kānisi 'a e fale'i lelei ko 'eni: "'Oua te ke manavasi'i ke fai ho lelei tahá 'i he fanga ki'i me'a 'oku ngali ikí. Ko e taimi kotoa pē kuó ke lava'i ai ha taha, 'oku pehē ai pē ho'o mālohi angé. Kapau te ke fai lelei 'a e fanga ki'i ngāue ikí, 'e lava pē 'a e ngaahi me'a lalahí ia 'iate kinautolu pē."

Ngaahi Faingamālie Fo'ou

'I he ngaahi ta'u sí'i kuo hilí ne fakataha'i ha ngaahi kautaha lalahi, 'osi e pa'angá, mo ha ngaahi kākā 'i he māmani e pisinisi. Ne tau fekuki kitautolu 'i he 'Iunaiteti Siteiti' mo e ha'aha'a 'o e 'aho 11 'o Sepitemá. Ne hoko ha tāfea, afā, mofuike, mo ha ngaahi fakatu'utāmaki kehe he funga 'o māmaní. Ne hoko ko ha taimi 'o e fakatokanga mo e fakapotopoto. Ka ko kinautolu ne to'á, tā e fihí, mohu founa, mo fakapotopoto fe'ungá, na'e kei lahi pē ngaahi faingamālie ia. 'Oku tupu 'i he me'a fakamamahi kotoa pē ha faingamālie. Ko e taimi ne vela ai 'e fale ngāue 'o Tōmasi 'Etisoní, ne toe kamata pē ke ne langa 'i he 'aho hono hokó ha fale lelei ange.

'Oku tu'u 'i ha tohi he holisi ki tu'a 'o ha fale lotu motu'a 'i Leisesitā 'i 'Ingilani. 'Oku pehē 'e he tohi ni: "Ko e taimi ne holo mo maumau ai 'a e me'a topu-tapu kotoa pē 'i he fonuá ni he 1653, ne fokotu'u ai 'e Misa Lōpeti Seli mo Paloneti 'a e siasí ni. 'A ia ke fakahikihiki'i 'i he'ene fai e me'a lelei taha 'i he taimi kovi tahá, pea 'omi ha 'amanaki kiate kinautolu 'i he taimi fakamamahi tahá."²

'I he taimi 'e ní'ihí 'o 'etau fehangahangai mo ha kamata'anga fo'ou, 'oku fie ma'u ai ke liliu pe fakalelei'i hotau halá he taimi 'oku 'ikai lava ke ma'u ai ha tau-mu'a pe fili na'a tau fokotu'u. Hangē ko 'eni, mahalo he 'ikai tali koe ki he 'apiako na'á ke faka'amu ma'u pē ke ke ako aí, pe 'ikai ma'u ha faingamālie ngāue na'á ke feinga ki ai, pe fili 'e ha taha makehe 'i ho'o mo'uí ke mali ia mo ha taha kehe. 'I he taimi peheé 'oku mahu'inga ke ke 'ilo'i 'oku 'i ai foki mo ha ngaahi fili kehe ke ke fai pea 'e malava pē ke ke kamata fo'ou. Ko e mo'oni, ko e mapuni 'a e matapā 'e tahá, 'oku fakaava mai ha matapā kehe ia.

Ne ako hamau ngaahi kaume'a kei talavou ki he pisinisi valitaá 'aki ha'anau ngāue ki ha kautaha tanu hala lahi 'i ha ngaahi ta'u. Ne ngalingali he 'ikai hanau faingamālie ke pule pe ma'u 'a e kautahá, pea nau fakakaukau ai ke kamata ha'anau kautaha pē 'anautolu. Ne 'i ai foki e ngaahi palopalema. Ko e taha ko e sí'i 'enau pa'angá. Na'e pau ke nau nō

pa'anga ke feau 'aki e fiema'u ki hono fakalelé. Na'e pau ke lahi fe'unga 'enau tupú ke feau 'aki e totongi tupu 'o e pa'anga noó. Ne nau kumi fale'i ai ki ha'anau fa'e tangata ne hoko ko ha taha pisinisi lelei, peá ne tala ange, "Ko e taimi 'eni. He 'ikai ha taimi 'e toe lelei ange. Ko 'eku fale'i kiate kimoutolú ke mou kamata leva." Ne nau kamata, pea 'i he'enu tokanga'i fakalelei 'enau ki'i sino'i pa'anga ne ma'ú, ne nau lava ai 'o kamata 'a e pisinisi pea ola lelei 'aupito e 'uluaki ta'ú.

Si'oku ngaahi kaungāme'a kei talavou, ko e 2006 mo e ta'u kotoa pē ko ha ta'u ki ha faingamālie fo'ou. Ne fokotu'u 'e Sālesi Tikení e fakava'e 'o 'ene tohi *Tale of Two Cities* 'aki e talateu ko 'eni: "Ko e taimi lelei tahá, ko e taimi kovi tahá, ko e kuonga 'o e fakapotopotó, ko e kuonga 'o e fakavalevalé, ko e 'ēpoki 'o e tuí, ko e 'ēpoki 'o e veiveiuá, ko e faha'ita'u 'o e Māmá, ko e faha'ita'u 'o e Fakapo'ulí, ko e faha'ita'u failau 'o e 'amanakí, ko e faha'ita'u momoko 'o e mamahí, ne mau ma'u e me'a kotoa, ne mau nofo ta'e ha 'amanaki.

Ko e Loto-to'a ke Liliú

'Oku 'ikai ha me'a 'e tu'u ma'u. 'Oku liliu e me'a kotoa pē. 'Oku fie ma'u ke tau loto lahi ke fai e liliu kotoa 'oku fie ma'u he'etau mo'uí. Ne fokotu'u mai 'e he filōsefa poto ko Pulusi Pātoní 'o pehē: "Ko e tū-kunga 'eni e mo'uí, ngāue pea tali, hū mai mo tafe atu, 'ahi'ahi'i pea fehālaaki, mo liliu. Tupu 'i he'etau ta'e toka'i e manavasi'i; mei he manavasi'i ha vīsone mahino ange mo ha 'amanaki fo'ou. Pea mei he 'amanakí, 'a e fakalalakaká"³

Ko kinautolu 'e lava ke liliu, ofe'i, fulihi, mo fakalalaká, 'oku 'i ai ha faingamālie lahi. 'Oku fie ma'u he taimi 'e ní'ihí ha ivi ke 'oua na'a fale'i kitautolu 'e he manavasi'i. 'Oku fie ma'u heni ha loto lahi

Ne pehē 'e he taki 'iloa 'o 'Initia ko Nelú: "'Oku 'ikai ha me'a mo'ui 'i māmani 'e ta'e liliu. 'Oku liliu 'a Natula kotoa mei he 'aho ki he 'aho mo e miniti ki he miniti, ko e maté pē 'oku 'ikai toe tupu pea mo tu'u ma'u. 'Oku tafe 'a e vai melié, pea kapau te ke ta'ofi, 'e felofelo. 'Oku pehē pē mo e mo'ui 'a e tangatá [mo e fefiné] mo e mo'ui 'a e pule'angá."⁴

Ngaahi Kamata'anga Fo'ou Fakalaumālie

Koe'uhi ko e hoko 'a e laumālie ko e me'a mahu'inga taha 'o e 'ekitiviti kotoa pē 'a e fa'ahinga 'o e tangatá, 'oku mahu'inga 'aupito leva ke tau fa'a fakahoko ma'u pē ha fakafo'ou fakalaumālie. 'Oku tonu ke hoko

fakauike ia kiate kitautolu 'i he'etau ma'u e sākalamē-nití. 'Oku 'omi 'e he uike kotoa pē ha faingamālie fo'ou ke tau fakalalakaka, ke tau ako, pea mo 'ai ha ngaahi kaungāme'a fo'ou. Te tau lava 'o ngāue 'aonga 'aki e ngaahi tukupā fo'ou 'o e ngāue fakafaifeaká ki hotau ngaahi kaungāme'á mo e kaungā'apí. 'Oku 'omi 'e he 'aho kotoa pē ha faingamālie fo'ou ke ako ai e folofolá.

Kau fokotu'u atu mu'a ha kamata'anga 'e ono, ko ha ngaahi me'a mahu'inga te ne faka'ata'atā lelei 'a e tafe'anga faka'aho 'o e "vai 'o e mo'uí" mei he mata-vaí, 'a ia ko e Fakamo'uí.

1. *Fai ha fetu'utaki faka'aho he lotú.* Ko e lotu tāuma'u mo mo'oni ko ha fetu'utaki ia 'oku fetāfeaki, te ne fai ha me'a lahi ke tafe mai ai Hono Laumālié 'o hangē ha vai fakamo'uí ki he ngaahi 'ahi'ahí, ngaahi faingata'á, ngaahi felāngaaki, mo e ngaahi mamahi 'oku tau fehangahangai mo iá. Ko e hā e tu'unga 'o 'etau lotu liló 'i he taimi ko la tokotaha pē 'oku fanongó? 'I he'etau lotú, 'oku tonu ke tau fakakaukau 'okú Ne ofi, 'oku 'ilo kānokato, mahino, 'ofa, mo manava'ofa; ko e uho ia 'o e mālohí; 'oku falala lahi mai kiate kitautolu takitaha.

2. *Fai faka'aho ha tokoni ta'e siokita ki ha taha.* Kuo pau ke fua tatau 'a e kau muimui 'o e Kalaisi fakalangí 'i he me'afua 'o 'enau angafai kae 'ikai ko hono lea'aki 'enau tuí. 'Oku ma'u e me'afua mo'oni 'o e tokoni 'ofá 'ia Mātiu: "Ko e me'a 'i ho'omou fai ia ki ha taha 'oku kihí'í sí'í hifo 'i hoku kāinga ní, ko ho'omou fai ia kiate aú" (Mātiu 25:40). Ko e kakai fiefia tahá 'a kinautolu ko ē 'oku fakakaukau lahi ange ki he kakai kehé kae 'ikai kiate kinautolu peé. 'Io, hangē ko ha lea 'a ha taha poto 'e taha, "Ko e tangata 'oku nofo toko taha pē pea mo'uí ma'ana peé kuo pau ke fakahalaki ia 'e he me'a 'oku nofo mo iá."⁵

3. *Fai feinga faka'aho ke fakalahi e talangofua mo e tu'unga haohaoa 'i he'etau mo'uí.* 'Oku 'uhinga 'eni ke tau feinga mo'oni he 'aho kotoa ke tauhi 'a e ngaahi fekau 'a e 'Otuá. 'Oku 'uhinga ia ke tau tokanga'i faka'aho 'etau fakakaukau mo 'etau ngaahi angafai "'o feinga ke hangē ko Sisuú," 'o hangē ko e lau 'a e hiva 'a e Palaimeli.⁶ Koe'uhí kae lava ke fakahaohaoa'i 'a e tangatá (vakai, T&F 76:69). Hangē ko e akonaki 'a Sisuú: "Ko e hā 'a e anga 'oku taau mo kimoutolú? Ko e mo'oni 'oku ou tala kiate kimoutolu, ke mou hangē pē ko aú" (3 Nīfai 27:27).

4. *Fai ha fakamo'oni'i faka'aho ki Hono fakalangí.* Kuo pau ke tau hoko ko Ha'ane kau ākongā mo fakamo'oni'i

Hono mahu'ingá 'i he'etau mo'uí, 'aki ha'atau fetu'utaki faka'aho mo fakafo'ituitui mo e 'Eikí. Hangē na'e fakamanatu mai 'e he Tu'i ko Penisimaní, "He 'oku 'ilo'i fēfē 'e ha tangata 'a e 'eiki kuo 'ikai te ne tauhi, 'a ia ko ha muli ia kiate ia, pea 'oku mama'o. . . mei he ngaahi fakakaukau mo e ngaahi holi 'a hono lotó?" (Mōsaia 5:13).

5. *Kau 'i he ako faka'aho 'o e folofolá.* 'Oku fie ma'u heni ha palani mo mapule'i kita, ka 'e fakamālohia 'e he ako folofola faka'ahó 'etau tuí mo tokoni ke tau mo'uí kakato 'aki 'a e ongoongolelei. Ne pehē 'e Palesiteni Sīpenisā W. Kimipolo: "Kuo u fakatokanga'i ko e taimi 'oku ou ta'e tokanga ai 'i he'eku fetu'utaki mo e langí pea hangē 'oku 'ikai fakafanongo pe lea mai ha le'o fakalangí, 'oku ou fu'u mama'o 'aupito. Kapau te u nofo taha ki he folofolá, 'oku ou ofi ange pea foki mai mo e tu'unga fakalaumālié."⁷

6. *Fai ha me'a.* Kuo 'ai 'e he televīsoné ke tau hoko ko ha fonua mamata pē. 'Oku a'u ta'e totongi mai pē 'a e kau sipoti lelei taha 'oku fe'auhi 'i māmaní ki hotau 'apí. 'Oku tau ma'u e ngaahi fasi lelei tahá 'i he ngaahi kautaha letiō 'oku fakamafolá. 'Oku tau lava 'o fanongo ki hono tā 'e 'Itisaki Pelameni e vālingí. 'Oku tau lava 'o fanongo ki he tēnoa 'iloa ko Pavalotí he'ene hiva'i e hiva manakoa taha 'o Kalusó; "Torna a Surriento," "La donna e mobile," "Questa o quella," mo sio 'i hono fakatātā'i. Neongo iá, 'oku 'ikai fu'u fie ma'u ha me'a ia 'i he'etau mamata peé. Hangē ko e lea 'a e 'Aposetolo ko Sēmisi, "ka ke fai 'ekimoutolu ki he folofolá, pea 'oua na'a ngata 'i he fanongó . . ." (Sēmisi 1:22).

'Oku ou manavasí'i na kuo tau hoko ko ha to'u tangata fakaanga. 'Oku ou meimei anga'ofa ange kiate kinautolu 'oku feingá neongo te nau humu, 'iate kinautolu he 'ikai pē ke nau fai ha feingá. Ko e lau 'eni 'a Fiotoa Lusivelo fekau'aki mo e kau fakaangá mo e kau ngāue: "Oku 'ikai ko e tokotaha 'oku fakaangá 'oku laú; 'ikai ko e taha 'okú ne tala e humu 'a e tangata mālohí, pe me'a ne lava ke toe lelei ange ai 'a kinautolu 'oku nau fai e ngāue. 'Oku ma'u e lāngilangí 'e he taha 'oku 'i loto malá'é, 'oku uesia hono fofongá 'e he efú mo e pupuhá mo e totó; 'oku feinga loto lahí; 'oku fehālākí, pea fa'a tōnounou, he 'oku 'ikai ha feinga ia ta'e 'i ai ha fehālaaki pe tōnounou; ka ko ia 'oku feinga ke ne fai e ngāue; 'okú ne 'ilo e lahi 'o e lotó, 'o e lí'aki mo'uí; 'okú ne tuku ia ki he ngāue 'aonga; 'a ē 'okú ne 'ilo'i lelei taha 'i hono faka'osingá 'a e ngeia 'o e ikuna kāfakafá, peá ne 'ilo'i ko e kovi tahá 'o kapau 'oku 'ikai lava, 'oku 'ikai lava ka

na'e ta'e ilifia, pea he 'ikai tu'u fakataha ia mo kinautolu 'oku loto si'i mo vaivai 'a e 'oku 'ikai ke nau 'ilo 'a e ikuná pē fo'í."8

Kuó u fakamoleki 'eku mo'uí 'i ha mala'e na'e 'ikai ke u veipā fakakatakata ai mo e ngaahi palopalema 'o e mo'uí. Kuó u ako mei ai ta ko e mo'uí 'oku kakato mo fakalata pea mo lelei ange kiate kinautolu ko e 'oku 'ikai manavasi'i ke kamata fo'ou. Kuó u toe 'ilo foki 'oku hāhāmolofia 'a e poto mataotaó ia, pea ko e lahi taha 'o e pale ki he mo'uí 'oku ma'u ia 'e kinautolu 'oku teuteu fakalelei. 'Oku mahu'inga ange 'a e teuteu mo hono pukepuke 'o e mālohí 'i he potó. Ne pehē 'e Hēpeti Siaso Ueli, "Ko e kuo hilí ko e kamata'anga ia 'o ha kamata'angá, pea ko hono fakakātoá ko e mafoa ia 'a e atá."9

Na'á ku 'i ha konifelenisi fakasiteiki ki mu'a atu. Ki mu'a pea fai e toenga 'o e ngaahi fakataha'anga 'o e konifelenisi, ne u fakataha tokoua pē mo e palesiteni fakasiteiki, he na'e fie talanoa ki ha palopalema fekau'aki mo ha taha 'o 'ene kau alea'anga mā'olungá. 'I he ta'u 'e 10 kuo hilí nai, ne mo'ua ai e alea'angá ni 'i ha angahala mamafa, na'e totonu ke tu'usi ai he me'á ni. Ne te'eki pē ke vetehia 'a e alea'angá ia. Neongo iá, ne 'ikai vetehia mo ne fie tali ha tautea pē 'e hoko, kae feinga 'a e alea'angá ke ne fakatonutonu e me'á ni mo mo'uí 'i ha founga te ne lava 'o ma'u ai 'a e ngaahi tāpuaki 'o e Siasí. Na'e 'ikai ke 'ilo 'e he palesiteni fakasiteiki ia e maumau fonó ni mei he alea'angá ka mei ha taha na'á ne fakafuakava'i 'a e palesiteni fakasiteiki ke 'oua na'a toe lea 'aki. Ne ongo'i 'e he palesiteni fakasiteiki ke ne faka'apa'apa'i e feloto'i ni.

'I he fakataha fakatokolahi ne 'i ai 'a e alea'angá, ne lea ai 'a e palesiteni fakasiteiki fekau'aki mo e fakatomalá. Na'á ne fakataumu'a 'e ne leá ki he tokotaha pē—ki he alea'angá ni—'o kole mo faka'ai'ai ke ne ha'u 'iate ia pē 'o vetehia, mo kamata ke fakatomala.

Ne 'ofa mamahi hoku lotó ki he alea'angá he kapau ne mu'aki ha'u 'i he taimi pē ne hoko aí, pehē kuo mei 'osi fakalelei'i ia. Ne ne mei fakahoko ha kamata fo'ou. Ka 'i he 'ikai ke vetehia mo ne tali e tauteá, he 'ikai ke 'i ai ha kamata fo'ou ia. 'Oku hoko e fakatomalá ko ha taha 'o e ngaahi tefito'i mo'oni ma'ongo'onga 'o e ongoongolelei. 'Oku 'ikai haohaoa ha taha, pea 'oku 'i ai ha taimi 'oku tau fie kolea kotoa ai e tefito'i mo'oni ko 'eni. Neongo ia, ko kinautolu ne nau kau 'i ha angahala mamafá, 'oku hoko 'eni ko ha tefito'i mo'oni fakahaofi mo'ui. Ko hono fuoloa ange 'o 'etau fononga 'i he hala 'oku fehālākí, ko e faingata'a ange ia ke tau foki mai 'o fou 'i he hala totonú.

'Oku ou fie fakahā heni 'eku fakahounga'i e ngaahi tefito'i mo'oni huhu'i 'o e ongoongolelei fakafiefia 'o Sīsū Kalaisí. 'Oku 'atā e ngaahi tefito'i mo'oni kotoa ne ako'i 'e Sīsú ki he taha kotoa. 'I he'etau mo'ui 'aki e ngaahi tefito'i mo'oni ko 'eni, te tau ma'u leva ha fakamo'oni pau ki hono fakalangi e ngāue mā'oni'oni ni. 'Oku ou tui 'o hangē ko e lau 'a Paulá, 'oku 'ofeina kimoutolu 'e he 'Eiki pea na'e fili mo'oni kimoutolu talu mei he kamata'angá ki he fakamo'uí (vakai, 2 Tesalonika2:13). Hangē ko e fakahinohino 'a 'Alamaá, 'oku tau ma'u ha ngaahi uiui'i mā'oni'oni "ne teuteu mei he kamata'anga 'o māmaní" ('Alamā 13:5). 'Oku kau heni e ngāue fakafaifekaú, tu'unga fakae'efa'eé, tu'unga fakaetamaí, mo e tokoni 'i he Siasí.

Ko hoku monū mo e tāpuaki ke fai atu 'eku fakamo'oni mo ha tāpuaki. 'Oku ou fai ia 'i he'eku hoko ko e fakamo'oni makehe, 'o fakahā atu 'aki 'eku mo'ui kotoa mo e kihí'i konga kotoa 'o hoku sinó, mei hoku tumu'aki ki hoku 'aofi va'é, ko e Kalaisí 'a Sīsū, ko e Huhu'i ia 'o māmaní mo hotau Fakamo'uí, ko e 'ulu Ia 'o e Siasí ni. 'Oku ou 'ilo'i 'oku ofi ki he kau taki 'o e Siasí ni. 'Oku ou 'ilo 'oku 'atā Hono Laumālié kiate kitautolu kotoa pea 'i hotau ngaahi uiui'i. 'Okú Ne mo'ui. 'Oku 'ikai toe fehu'ia Ia. Te u lava 'o fakamo'oni 'i he 'ilo'i mo e fakapapau'i tatau 'o hangē ko e tokoua 'o Sēletí. 'I he'ene mamata ki he toukupuu 'o e 'Otuá, ne tohi, na'e 'ikai ke kei tui, he na'á ne 'ilo'i (vakai, 'Eta 3:6, 19).

'Oku ou 'ilo mo fakamo'oni'i 'aki e lea 'a Pitá. Ko e taimi ne kamata ke hinga atu ai ha ní'ihí 'o e Kāingalotú pea faka'au ke lotosi'i 'a e Fakamo'uí na'á Ne pehē ki he Toko Hongofulu Mā Uá, "'E 'alu mo kimoutolu foki?" Ne tali 'e Pita; "Te mau 'alú kia hai? 'Oku 'iate koe 'a e ngaahi lea 'o e mo'ui ta'engatá. 'Oku mau tui pea 'ilopau ko koe ko e Kalaisí, ko e 'Alo 'o e 'Otua mo'uí" (Sione 6:67–69). 'I he mafai ko iá, 'oku ou fakamo'oni ai fekau'aki mo Hono fakalangí pea mo 'Ene mo'uí. 'Oku ou 'ilo 'eni 'i he 'ilopau 'oku mahulu atu 'i he 'ilo ko ia 'oku ma'u 'i he'etau mamatá, he 'oku 'omi ia kiate kitautolu 'e he Laumālié ke tau 'ilo'i fakapapau ange 'o laka ange 'i hotau ngaahi ongo fakasinó.

'Oku ou fie kolea ha ngaahi tāpuaki fakae'aposestolo ma'amoutolu taki taha, ko ha kakai kei talavou 'oku lelei, ko e kakai 'o e tala'ofá, pea 'oku ou lotua te mou teuteu kimoutolu ki homou iku'anga ma'ongo'ongá, ke mou ofi ki he ngaahi tefito'i mo'oni 'o e mā'oni'oni mo e mo'oni, pea ke tataki kimoutolu 'e he Lau-mālie Mā'oni'oni 'aki 'a e tala'ofa ko ia 'oku mou

mea'i kau ki he Laumālie Mā'oni'oni, 'o fakafou 'i he mālohi ko iá ke mou 'ilo hono mo'oni 'o e me'a kotoa pē. Ko e hā ha tala'ofa 'e toe lelei ange ki ha taha ako 'i he—takaua 'a e Laumālie Mā'oni'oni? 'Oku ou kolea 'a e tāpuaki ko iá ke 'iate kimoutolu mo lotua ke tokanga'i kimoutolu 'e he Tamai Hēvaní 'i ho'omou hū maí mo ho'omou hū atú mo Ne tataki ho'omou fononga 'i he hala 'o e mo'oni mo e mā'oni'oni, ke laka ange homou potó 'i homou ta'ú, mo mou ongo'i homou iku'anga mo homou tala'ofa ma'ongo'ongá. 'Oku ou fai 'a e fakamo'oni ko 'eni kiate kimoutolu mo kolea 'a e ngaahi tāpuakí ni ma'a moutolu 'i he huafa 'o e 'Eiki ko Sisū Kalaisí, 'ēmeni.

Ma'u'anga Fakamatalá

1. Horace, *Epistles*, book I, epistle ii, line 40.
2. Tohi ko ia 'i he matapā fakahihifo 'o e The Church of the Holy Trinity 'i Staunton Harold Chapel Leisesitā, 'Ingilani; vakai, www.boultonbee.freemove.co.uk/bfh/shc.htm.

3. 'I he *The International Dictionary of Thoughts* (1969), 117.
4. Jawaharlal Nehru, 'i he *International Dictionary of Thoughts*, 659.
5. Charles Henry Parkhurst, 'i he *International Dictionary of Thoughts*, 659.
6. "'Oku ou Feinga ke Hangē ko Sisuú," *Tohi Hiva 'a e Fānaú*, 40.
7. "What I Hope You Will Teach My Grandchildren" (lea ki he kau ngāue 'o e seminelí mo e 'inisititiutí, 'Univēsi Pilihihami 'Iongi, Siulai 11, 1966), 6; vakai foki, *The Teachings of Spencer W. Kimball*, ed. Edward L. Kimball (1982), 135.
8. Lea 'i he Sorbonne, 'i Pālesi, 'i Falanisē, 23 'Epeleli, 1910, 'i he "Citizenship in a Republic," vahe 21 'o e *The Strenuous Life*, voliume 13 'o e *The Works of Theodore Roosevelt* (national ed., 1926), 510.
9. *The Discovery of the Future* (1901).